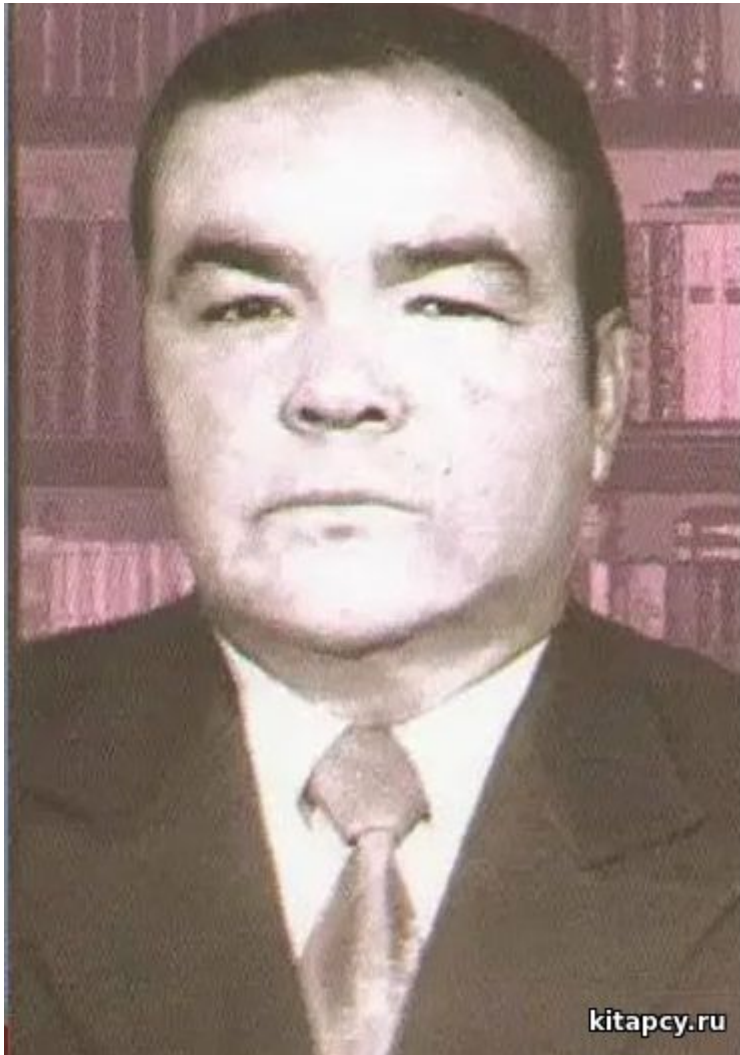

Şygyr düzüliş esaslary

Category: Edebiýaty öwreniş, Kitapcy

написано kitapcy | 26 января, 2025

Şygyr düzüliş esaslary ŞYGYR DÜZÜLIŞ ESASLARY

Şygryň esasy alamatlary. Edebi eserler esasan proza (kyssa) – gürrüň, gepleşik hem-de şygyr görnüşinde ýazylýar. Şygyr formasynda ýazylýan eserlerde gürrüň, gepleşik görnüşinde ýazylýan proza we drama eserlerine garanyňda, adamyň joşgunly duýgularyny beýan etmeklik esasy orun tutýar. Möwç urýan joşgunly duýgy bolsa şygyr formasynda beýan edilende, has gowy ýüze çykýar. Dogry, proza we drama eserlerinde-de duýgy beýan edilýär. Şonuň bilen birlikde, onuň ýaly eserlerde gahrymanlaryň nirede nähili hereket edýändigleri, şygyr görnüşinde ýazylan eserlere garanda, köplenç has aýdyň, giň suratlandyrylýar. Şygyr formasynda ýazylan eserler özüniň içki

häsiýeti taýyndan proza we drama eserlerinden tapawutlanmak bilen birlikde, formasy taýyndan hem tapawutlanýar. Ol tapawutlar şu aşakdakylardan ybaratdyr.

Bent. Tutuş bir pikiri ýa-da eserde beýan edilýän pikiriň belli bir bölegini aňladyp we belli bir ölçegde özara sazlaşyp gelýän şygry setirleriniň bir toparyna bent diýilýär. Meselem:
Pakyrlar horlanyp, ýüzün sarardyp,
Kim töresin tapyp, reňgin gyzardyp.
Zalymlar mazluma syrtyn gabardyp,
Gamçysyndan ganlar saça başlady.

(Magtymguly, «Başlady»).

Magtymgulynyň «Gaça başlady» goşgusyňyň şu bölegi şol goşgynyň bir bendidir. Şygryň iki setirden ybarat bolan toparyna beýt hem diýilýär. Her bir bent we beýt bir ýa-da birnäçe gutarnykly sözlemde ybarat bolýar. Köplenç halatlarda bentleriň arasynda olary düzýän setirleriň arasyndaka garanda, giňräk interwal goýlup, bir-birinden aýrylyp ýazylýar. Ine şeýle bentlere bölmeklik prozada bolmaýar.

Şygry bilen ýazylan eserleri bentlere bölmek ýa-da bölmezlik ýöne ýerden dörän zat däldir, ol eseriň mazmunyna we häsiýetine baglylykda dörän zatdyr. Mälim bolşy ýaly, goşgy eserlerinde duýgy, pikir, waka, peýzaž we ş. m. mazmunyň bölekleri dürli intonasiýa, dürli temp bilen beýan edilýär. Mazmunyň bir böleginiň beýan edilip gutarylan ýerinde, intonasiýanyň, tempiň üýtgeýän ýerinde, gepläp duran adam hem köplenç kiçijik arakesme edýär. Ol arakesme proza eserlerinde abzas, şygry bilen ýazylan eserlerde bolsa bentleriň arasynda goýulýan interwal arkaly alamatlandyrylýar. Mundan başga-da poetik eserleriň bentlere bölünmegi setirleriň ritmini we owazlylygyny güýçlendirýär. Şonuň üçin hem türkmen aýdymlarynyň hemmesi bentlere bölünýär. Bentleriň arasyndaky interwal esere şu hili häsiýet bermek we belli bir ölçegde gaýtalanmak bilen abzasdan tapawutlanýar.

Bentlere bölünmedik şygry bilen ýazylan eserlerdäki setirleriň arasynda interwalyň goýulmazlygynyň sebäbi bendi düzýän setirleriň kä ýerde eserdäki pikiriň bir bölegini gutarnykly

aňladyp bilmeýänligidir.

Men Krymda dynç alamda bir zaman,
Uky ýaltalygy ýüzüm sypaman,
Göwün guşum uçup çykdy asmana
Ýürek perwaz etdi gez diýp her ýana.

(R.Seýidow, «Tolkun turanda»).

Görşümüz ýaly, öňdäki iki setirde pikir gutarman, üçünji setire geçýär. Goşgynyň galan böleginde-de şeýle ýagdaýy görmek bolýar. Şoňa görä-de ol goşguda her iki setiri bir bent edip bölüp boljak däl. Şeýle häsiýetde ýazylan eserler häzirki türkmen edebiýatynda ýygy-ýygy duş gelýär. R.Seýidowyň «Gözýaş we guwanç», «Ýeňen ýigit», G.Seýitliýewiň «ýatlama», «Bikärden watan bizar», «Jeren», P.Nurberdiýewiň «Algylynyň aýdymy», Nury Annagylyjyň «Azgynyň ýazgydy», «Talaban Meret we betpäl baý» ýaly eserlerini muňa mysal edip görkezmek bolar. Käwagtlarda bendiň kadalary berjaý edilmän, gutarnykly sözlem bolmadyk iki setiriň bir bent edilýän ýerlerine-de duş gelmek bolýar.

Meselem:

Aýdym aýdyp ýaşlar bile,
Goşulyp deň-duşlar bile,
Orta mekdebi gutardyň,
Soňra näme üçin durduň?

(Ç. Aşyrow, «Ýaş kilwanyň ýalňyşy»).

Şunuň ýaly ýagdaýy B.Kerbabaýewiň «Gyzlar dünýäsi», Ata Salyhyň «Çyn ýürekden çykan söz» diýen eserlerinde-de görmek bolýar. Munuň tersine, bendi düzýän setirler gutarnykly bir ýa-da birnäçe sözlem bolup gelende-de, bentleriň arasynda interwal goýulman ýazylýan wagtlary bolýar. Bu köplenç sygyr bilen ýazylan epiki eserde, ýagny mazmuny beýan etmekde batly ritmiň, güýçli owazlylygyň üýtgemegi zerur bolmadyk ýerinde mazmuny birsydyrgyn, üznüksiz, uly säginmesiz beýan etmek gerek bolapda, şeýle edilýär. Muňa Allaberdi Haýydowyň «Ana it

gyzyň salamy» diýen goşgusy mysal bolup biler. Şol goşgynyň her dört setiri özara kapyýalaşyp, gutarnykly sözlem bolup gelse-de, bentler özara bölünmändir.

Kapyýa. Bentsdäki setirleriň soňlaryndaky sözleriň özara sazlaşyp gelmeklerine kapyýa (rifma) diýilýär.

Meselem:

Magtymguly, dostdan syryň gizleme,
Biwepadyr, nämähremi gözleme,
Ümsüm otur, halk içinde sözleme,
Sözlär bolsaň, söz aslyna ýet ýagşy.

(Magtymguly, «Ýagşy»).

Bu bendiň öňdäki üç setiriniň soňlaryndaky sözler («gizleme», «gözleme», «sözleme») özara sazlaşyp, kapyýalaşyp – rifmalaşyp geldi.

Kapyýalaşyp gelýän söz özleriniň bogun sanlary taýyndan deň bolanda, oňa doly kapyýa diýilýär. Käbir goşgularda bir ýa-da iki bogunly söz dört ýa-da baş bogunly sözün belli bir bölegi bilen sazlaşyp gelýär. Oňa doly däl kapyýa diýilýär.

Ýüpek ýaly gara saçyn sypalap,
Bagt ýyldyzymy mähirli guçdum.
Böwsüp haýbat atýan tolkunlary sap,
Deňizde gäminiň ýelkenin açdym.

(A. Atajanow, «Awazada»).

Doly däl kapyýalarda hemme halatlarda doly kapyýalardaky ýaly sazlaşyk güýçli bolmaýar. Şoňa görä-de poeziýa eserleriniň, aýratyn-da aýdymlaryň setirleriniň özara sazlaşygyny peseltmezlik üçin doly kapyýa ulanmak zerurdyr.

Kapyýanyň başga hili görnüşleri-de bar:

Ýüzmegi mümkin imes golsuzlara,
Sözlemek mümkin degil tilsizlere.
Usta käri kim aňa ýokdur kürek,
Işlemekden ol kişi bolgan yrak.

(Döwletmämmet Azady, «Wagzy-Azat»).

Bu bentlerdäki kapyýa bolup gelen sözleriň birindäki sesler ýogyn çekimli bolsa, birindäki inçe çekimli. Şeýle bolansoň, ol kapyýalardaky çekimli sesler ýogynlygy hem-de inçeligi taýyndan sazlaşmaýarlar. Kapyýa bolup gelen ol sözler esasan çekimsiz sesleriň bir meňzeşligi arkaly sazlaşýarlar. Bu hili kapyýalara **kossanans kapyýa** diýilýär.

Ýürek daýanjydyr ogul zürýaty,
Şirin mahbup erer süňňüň kuwwaty,
Ýigidiň dünýäde üçdür myrady:
Mahbup gerek, ýarag gerek, at ýagşy.

(Magtymguly, «Zat ýagşy»).

Bu bendiň öňdäki üç setirinde bolsa çekimsiz sesler meňzeş däl-de, çekimli sesler meňzeş. Ol kapyýalarda sazlaşygyň emele gelmeginde çekimli sesleriň meňzeşligi esasy rol oýnaýar. Bu hili kapyýalara **assonans kapyýa** diýilýär.

Şygry eserleriniň kä bentlerinde setirleriň ortasynda-da kapyýa bolýar:

Almazmy sen menden habar, yşkyňda boldum derbe-der,
Tünler çekip ahy-säher, ýutmak işim huny-jiger,
Ursam beýawanlarga ser, men bagry-birýan, çeşmi ter,
Synamga urmuşam neşter, kyldym tirilikden güzer,
Başymdadyr mün derdeser, yüz ança gam sen, ýar, üçin.

(Andalyp, «Leýli-Mežnun»).

Şu bentdäki «habar», «säher», «ser», «neşter», «derdeser» ýaly sözleriň setirleriň içinde belli bir ýerde deň gelip sazlaşmaklaryna içki kapyýa diýilýär.

Öňki we häzirki türkmen poeziýasynda kapyýalaryň esasan şu görüp geçenlerimiz ýaly görnüşleri duş gelýär. Esasy gep kapyýalaryň bu hili görnüşleriniň ol birini ýa-da beýlekisini ulanyp-ulanmazlykda däldir. Esasy gep kapyýa üçin doly sazlaşýan sözleriň seçilip alynmagyndadyr. Mysal üçin, «ylym»,

«bilim» diýen sözler çekimli sesleri taýyndan doly meňzeş bolmasalar-da, doly sazlaşýarlar. Emma käbir sözler hem çekimlileri, hem çekimsizleri taýyndan meňzeş bolsalar-da, bogunlary uzyn ýa-da gysga áýdylyşlary taýyndan deň bolmasa, sazlaşyk gaty gowşaýar.

Deňiz wokzalynyň iler duşunda,
Ýolagçylar üçin köpriň başynda...

(Anna Kowusow, «Soldat obasyna geldi»).

Şu iki setirde kapyýa bolup gelen «duşunda» hem-de «başynda» diýen sözlerdäki birinji bogunlaryň áýdylyşy bir meňzeş däl. «Duşunda» diýen sözüň birinji bogny gaty uzyn áýdylsa, «başynda» diýen sözüň birinji bogny gysga áýdylýar.

Netijede-de olar áýdylyşy taýyndan doly sazlaşmaýarlar. Eger «duşunda» diýen söze «huşunda» diýen söz kapyýa edilip getirilen bolsa, olar doly sazlaşardy. Bu ýagdaý kapyýalaryň sazlaşygyny güýçlendirmek üçin áýdylyşlary taýyndan doly sazlaşýan sözleri seçip almagyň zerurdygyny áýdyň görkezýär. Goşgy eserlerinde kapyýalaşmagyň dürli-dürli görnüşleri bar. Olardan ýanaşyk (aa, bbb), başaşa (abab), boşaşa (abwb), halkalaýyn (abba) we ş.m. görnüşde gelýän kapyýalary görkezmek bolar.

Kapyýa nähili görnüşde gelse-de, ol şygry eserlerinde uly rol oýnaýar. Kapyýanyň roly diňe setirleriň soňundaky sözleri sazlaşdyrmak bilen çäklenmeýär. Ol setirleri bir-biri bilen baglanyşdyrýar we bendi bitewileşdirýär. Muny Maýakowskiý örän áýdyň bellemek bilen şeýle diýýär: *«Kapyýa sizi öňki setirlere gaýtaryp alyp barýar, olary ýatlamaga mejbur edýär, bir pikiri beýan edýän setirleriň hemmesine bilelikde seretmäge mejbur edýär»* [Русские писатели о литературном труде, т. 4, Ленинград, 1956, стр 423].

Kapyýa şygry setirleleriniň ritmliligini, heňini güýçlendirmek bilen birlikde, beýan edilýän pikiriň áýdyň bolmagynda-da uly rol oýnaýar. Şonuň üçin diňe formal taýdan sazlaşýan sözler kapyýa hökmünde ulanylman, pikiri aňlatmakda oýnaýan rollary taýyndan hem sazlaşýan sözleriň kapyýa üçin saýlanylyp

alynmagy zerurdyr.

Setirleriň ahyryndaky kapyýa logiki basym düşýän sözlerden bolanda, birinjiden, ritm we sazlaşyk has güýçlenýär, kapyýa bolup gelen söze iki basym – ritmiki we logiki basym düşýär. Şeýle bolanda, Gogolyň belleýşi ýaly: «*Кapyýa tansçylaryň kümüş naly ýaly seslenýär we biri beýlekisi bilen seplesýär*» [Русские писатели о литературном труде, т. 2, Ленинград, 1956, стр 451]. Ikinjiden, beýan edilýän pikiriň obýekti, esasy ünsüň nämä berilýändigini has gowy aýdyňlaşýar.

Komsomol şahyry Pomma sözleýär.

Pomma däl, duşmana bomba sözleýär.

(N.Pomma, «Sözleýär Pomma»).

Şu setirleriň hem logiki, hem ritmiki basym düşýän redifli kapyýalary okalanda, ritmiň we sazlaşygyň güýçlüdigini, nämäniň nygtalyp aýdylýandygyny has aýdyň duýulýar.

Kapyýa üçin diňe bir kagyz ýüzünde harplary taýyndan sazlaşýan sözleri ulanman, owaz taýdan sazlaşýan sözleri hem almak bolar. Bu hili kapyýa halk döredijiliginiň poetik eserlerinde köp duş gelýär.

Hojamşükür hanymyz,
Ýuwa-ýelmik nanymyz.
Ýuwa-ýelmik gurasa,
Neneň geçer halymyz?

(Läle).

Şu bentdäki «hanymyz», «nanymyz» diýen sözler bilen «halymyz» diýen söz owaz taýdan sazlaşmak bilen ritme, heňe hiç hili zyýan ýetirmeýär.

Eşidilişi taýyndan sazlaşýan sözleri kapyýa edip ulanmak pikirini rus edebiýatynyň nusgawylary hem öňe sürüpdirler. Bu hakda Puşkin: «...*eşidilişi taýyndan däl-de, görnüşi taýyndan kapyýalaşdyrmak hemişe nähili mümkin bolar?*» [Русские писатели о литературном труде, т. 1, Ленинград, 1954, стр. 352.] diýse, Çernyšewskiý ol pikiri dowam etdirip, şeýle ýazýar: «*Rus*

kapyýasy, biziň pikirimizçe, sesleriň birligi bilen däl-de, meňzeşligi bilen kanagatlanyp biler... Dogry, ol sazlaşyk belli bolar ýaly, güýçli we gaty aýdyň bolmalydyr» [Şol ýerde, т. 2, Ленинград, 1955, стр. 330.].

Şeýle etmeklik türkmen diliniň spesifikasyna-da dogry gelýär. Şoňa görä-de, rus nusgawy şahyrlarynyň ol pikiri türkmen poeziýasyna-da degişlidir.

Şygryrlarda kapyýalaşyp gelýän sözlerden soň gaýtalanýan bir ýa-da birnäçe söz bolup biler.

Meselem:

Aždarha dek ýassanyp, genji-nahana zülpüň.

Meşhury älem olmuş pany jahana zülpüň.

Görkezmedi gül ýüzüň bag-Ispyhana zülpüň.

Äleme anbar saçar, degende şana zülpüň.

Neýleý ki ot salypdyr men natuwana zülpüň.

(Kemine, «Zülpüň»).

Ine şu bentdäki kapyýalaşýan sözlerden soň «zülpüň» diýen söz gaýtalanyp geldi. Kapyýanyň yzynda gaýtalanyp gelýän onuň ýaly söze **redif** diýilýär. Käbir goşgularda birinji bendiň ikinji we dördünji setirleri, soňky bentleriň hem dördünji setirleri üýtgemän ýa-da kapyýadan beýleki sözleri azda-kände üýtgäp gaýtalanyp gelýär. Onuň ýaly poeziýa setirlerine **refren** diýilýär. Meselem:

Alty aýlyk ýoldan gelip, ýol aşyp,

Tüni derýa, senden Garyp ötdümi?

Meniň üçin hijr oduga tutaşyp,

Tüni derýa, senden Garyp ötdümi?

Ýene:

Takadym ýok mundan ýarsyz galmaga,

Ajal gelmez tenden janym almaga...

Şikeste halymdan habar bilmäge,

Tüni derýa, senden Garyp ötdümi?

(«Şasenem-Garyp»).

Redif we **refren** beýan edilýän esasy pikiri has nygtap aňlatmaga hem-de onuň emosional häsiýetini güýçlendirmäge hyzmat edýär.

Ritm. Hereketiň, gymyldynyň, owazyň elementleriniň deň ölçegde yzygider sazlaşykly gaýtalanmagyna ritm diýilýär. Ritm tebigy hereketlerde-de, zähmet prosesinde-de, sungatyň käbir görnüşlerinde-de, şol sanda goşguda-da bolýar. Mysal üçin, ýüregiň urmasy, sagadyň işleýşi ritmlidir. Goşgy eserleri-de şonuň ýaly ritmli bolmak bilen prozadan tapawutlanýar. Prozada goşgulardaky ýaly ritm bolanok.

Poeziýa formasynda ýazylan eserlerdäki ritm gadym döwürlerde zähmet prosesindäki we başga ýagdaýdaky ritmiki hereketler bilen baglylykda döräpdir.

Muny zähmet prosesi bilen ilteşikli aýdylýan käbir aýdymlaryň ýerine ýetirilişine syn edeniňde-de açyk duýmak bolýar. Mysal üçin, düýe saglanda «Hörele, düýäm, hörele», sygyr saglanda «Höw, gülüm, höw» diýlip aýdym şekilinde hiňlenilýär. Şol zähmet aýdymlarynyň ritmi süýt sagýan adamyň ellerini gezek-gezegine deň ölçegde gaýtalamagy netijesinde döreýän hereket ritmi bilen aslynda deň gelendir. Edil şonuň ýaly şahyrana halk döredijiliginiň «Öweleme- döweleme», «Şykga, şykga bilezik» ýaly setirler bilen başlanýan sanawaç aýdymlary-da hereket bilen baglylykda aýdylýar we şol wagt olardaky ritm hereketiň ritmi bilen deň gaýtalanýar. «Aýna» operasyndaky dokmaçy gyzlaryň:

Aý daragym, batlan,

Aý ýüregim, şatlan...

diýip aýdýan aýdymynyň ritmi-de, olaryň darak kakýan elleriniň ritmine laýyk gelýär.

Ine şular ýaly zähmet prosesindäki we başga ýagdaýlardaky ritmiki hereketler bilen baglylykda dörän aýdymlaryň ritmi sygyr görnüşinde ýazylan eserleriň hemmesine geçipdir.

Sygyr setirleri deň bogunly, ýa deň basymly, ýa-da heňli aýdylyşy taýýndan deň bolmak bilen olar deň ölçegde yzygider sazlaşykly gaýtalanýarlar. Goşgy setirleriniň owazlylygyny,

emosional häsiýetini güýçlendirmek üçin her setiriň ahyryndaky söz basym bilen aýdylýar. Ol basym hem deň ölçegde gaýtalanýar. Şoňa görä-de oňa ritmiki basym diýilýär. Ol basym özüniň ritmliligi bilen her sözüň belli bir bognuna düşýän fonetik basymdan hem, sözlemde aňladylýan pikiriň esasy obýekti bolup gelyän söze düşýän logiki basymdan hem tapawutlanýar.

Ritmiki basymdan soň, ýagny bir setir okalyp ikinjisine geçilende, **säginme** (pauza) emele gelyär. Ritmiki basym bilen birlikde ol säginmäniň hem deň ölçegde gaýtalanýanlygy üçin oňa setir soňundaky ritmiki säginme diýilýär.

Sillabik ýa-da aruz sistemasynda (bu hakda yzda durulýar) ýazylan goşgularda setirler näçe bogundan ybarat bolsalar– da, olar belli bir tertipde deň gaýtalanýan bogunlar toparyna bölünýärler. Şol bogunlar toparynyň her biriniň gutarýan ýerinde kiçijik säginme bolýar. Oňa **setir içikdäki ritmiki säginme** diýilýär. Meselem:

.....4.....4.....3

Käşgi adam //bu dünýäge// gelmese,
Gelenden soň, //ömür sürse,// ölmese,
Goldan gelen //ýagşy işiň// bolmasa,
Köňül içre //ýagşy niýet// ýagşydyr.

(Magtymguly, «Söhbet ýagşydyr»).

.....6.....5

Pasly-baharlarda // seýrana gitsek,
Tükenmez ýollaryň // bardyr sen, çölüň!
Üstünde ýaýlaýyp// myrada ýetsek,
Läleazar gülleriň // bardyr sen, çölüň!

(Seýdi, «Sen çölüň»).

.....4.....4

Tolkun atyp // aksyn suwlar,
Mes ýerleri // ýaksyn suwlar,
Çöle seýle // çyksyn suwlar,
Türkmenistan // ülkesinde.

(R. Seýidow, «Akar suw»),

Görşümüz ýaly, sillabik sistemasyndaky – bogun ölçegindäki bu şygyr bentleriniň birinjisiniň setirlerinde her dört bogundan soň gaýtalanýan iki sany setir içindäki ritmiki säginme, ikinji bendiň setirlerinde alty bogundan soň, üçünji bendiň setirlerinde bolsa dört bogundan soň gaýtalanýan bir içki säginme bar. Setir içindäki ritmiki säginmeler dürli-dürli ölçegler-de gaýtalanyp bilerler. Ýokardaky birinji hem-de ikinji bentleriň on bir bogundan ybarat bolan setirlerinde içki säginmäniň dürli ölçegde gaýtalanyp gelmegi muňa mysal bolup biler.

Setirlerdäki içki säginmeleriň, setirleriň soňunda kapyýa bolup gelyän söze düşýän ritmiki basymyň hem-de setir soňundaky ritmiki säginmeleriň deň ölçegde yzygider gaýtalanmagy netijesinde goşgy eserlerinde ritm emele gelyär. Säginme proza eserlerinde-de bolýar. Emma olar şygyr eserlerindäki ritmiki säginmeler ýaly deň ölçegde gaýtalanmaýarlar. Hut şu jähtden hem şygyr eserleri proza eserlerinden tapawutlanýarlar.

Şu görüp geçenlerimiz ýaly serişdeler esasynda emele gelyän ritm goşguda iňňän möhüm hem-de köp taraply rol oýnaýar. Onuň esasy roly, ozaly bilen, şygirdaky pikir- duýgyny has aýdyň hem-de täsirli beýan etmekde ýüze çykýar. Goşgularda beýan edilýän pikir-duýgy, ruhy ahwalat, hakykatda bolşy ýaly, dürli häsiýetde, anygrak aýdanda, parahadrak, güýçlüräk, has güýçlüräk tolgunma bilen, dürli derejedäki temperament bilen beýan edilip bilner.

Ritm goşgudaky duýgyny, pikiri öz ýagdaýyna görä şu hili dürli häsiýetde ýüze çykarmagyň esasy serişdesidir. Parahadrak ýagdaýda ýüze çykýan pikir-duýgyny güýçli tolgunmak ýagdaýynda ýüze çykýan pikir- duýgynyň äheňinde ýa-da heňinde aýtsaň, onuň manysy hem-de täsirliçligi gürrüňsiz gowşar. Şahyr möwç urup başlan pikir-duýgusyny öz tebigy bolşunda has düşnükli hem-de täsirli beýan etmek üçin şol duýgy-pikiriň öz häsiýetine, dörän ýagdaýyna laýyk gelyän äheňini, heňini tapmalydyr. Şygyrda şeýle äheňi, heňi emele getirýän iň esasy

zat bolsa ritmdir.

Şeýle bolsa, onda şahyr üçin şygyrda beýan edilýän pikir-duýgynyň öz häsiýetine, dörän wagtyndaky ýagdaýyna laýyk gelýän äheňini, heňini tapmak üçin hut şol äheňi, heňi emele getirýän ritmi tapmak zerur eken. Eger şu hili ritm tapylmasa, onda şygýrdaky pikir-duýgy öz tebigy häsiýetine, dörän wagtyndaky ýagdaýyň ruhuna laýyklykda бүтін аýdyňlygy bilen ýüze çykyp bilmez – pikir- duýgynyň tebigylygy hem-de täsirliçligi gowşar. Bu ýagdaý şygýrda beýan edilýän pikir-duýgynyň öz häsiýetine we dörän wagtyndaky ýagdaýa laýyk gelýän ritmiki gurluşyny tapmaklygyň şahyrçylyk işinde iň esasy meseleleriň biri bolup durýandygyny görkezýär. Şygýr sungatynyň syrlaryna biçak çuň düşünen Maýakowskiý bu ýagdaýy gaty ýerlikli belläp, şeýle ýazýar: *«Öz töweregiňdäki hereketiň, sesiň häsiýetli, özboluşly taraplaryny tapyp, olary gurmak-ritmi taýýarlamak – bu şahyrçylyk işiniň iň esasy hemişelik aladalarynyň biridir...»*

Ritm – bu goşgynyň esasy güýji, esasy energiýasydyr» [Русские писатели о литературном труде, т.4, Ленинград, 1956, стр.420]. Şygýrdaky pikir-duýgy özüne laýyk ritmde beýan edilende, onuň diňe bir manysy däl, nähili häsiýetdedigi, nähili hyjuwa ýugrulandygy-da gaty gowy aýdyňlaşýar. Şol wagtda şygýr setirleriniň emosional häsiýeti-de güýçlenýär. Ritm şeýle funksiýany ýerine ýetirende çeperçilik ähmiýetine eýe bolup bilýär.

Ritmiň ýene bir iňňän ähmiýetli tarapy onuň şygýr setirlerinde akgynlylygy, sazlaşyklylygy, heňliligi, owazlylygy emele getirýänligindedir. Setir içindäki, aýratyn-da setir soňundaky ritmiki säginmeler, magnitiň demir bäljeklerini özüne çekiji ýaly, okyjyny özüne tarap çekýär. Okalýan setir öňdäki sazlaşýan setiri bilen deňleşýänçä, ýagny setir soňundaky ritmiki säginmä çenli okyjyny özi bilen biygtyýar «akdyryp» gidýär. Netijede-de berk ritmli goşgynyň okalyşy akgynly hem-de sazlaşykly bolup çykýar. Bu bolsa duýgynyň öz häsiýetine görä ýüze çykmagyna kömek edýär.

Goşgy formasynda ýazylan eserlerde ritmiň emele gelşi hem-de onuň gurluşy şygýr düzüliş sistemalarynyň – ölçegleriniň

hemmesinde bir hili dälidir. Muny aýry-aýry goşgy düzüliş sistemalary öwrenilende görmek bolar.

Çeşmesi: Ö.Abdyllaýew. Edebiýat nazaryýeti. Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw gollanmasy. – Aşgabat: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2010. 226-238 sah. Edebiýaty öwreniş